

УДК 78.01:37.013.73

Лідія ТАРАПАТА-БІЛЬЧЕНКО
ПЕДАГОГІЧНИЙ АЗИМУТ ТА
СВІТОГЛЯДНІ ГОРИЗОНТИ
ФІЛОСОФІЇ МУЗИКИ

Стаття експонує авторський досвід впровадження філософії музики в систему музично-педагогічної освіти, конкретизує світоглядний потенціал філософсько-музичної епістемі та дидактичні основи її педагогічної інтерпретації.

Ключові слова: *музика, музичне мистецтво, музична освіта, філософія музики, філософсько-музична епістема.*



Сучасний стан філософії музики як галузі наукового знання об'єктивує драму музики в «глухій» культурі та викликає щире співчуття. Музика як об'єктивація глибинного досвіду осягнення світу та людської душі практично зникла зі сфери споживання сучасної культури. Сьогодні музичне мистецтво – це товар, функціональні можливості якого обмежено рекреаційно-гедоністичною сферою, а статус обумовлено невибагливими смаками масового споживача.

Спогади про велич музики як науки про відбиття законів світобудови та її активну участь у формуванні картини світу додають честолюбства музичній спільноті, однак не допомагають у подоланні кризових тенденцій розвитку та осмислення мистецтва звуків у просторі сучасної культури. Незадовільний стан мелосферної аури культури та маргінальне місце філософії музики в контексті сучасної культурфілософської думки детермінують відсутність зазначеної проблематики у системі мистецької освіти.

Історична змістовність філософсько-музичної епістемі дозволяє наполягати, що наявність навчального курсу «Філософія музики» в системі музично-педагогічної освіти вкрай необхідна, адже світоглядний та інтеграційний потенціал цієї дисципліни позитивно впливатиме не тільки на фахову підготовку та формування особистості музиканта-педагога, але й на процес звільнення музики з рекреаційно-гедоністичної неволі та її повернення у діалогічний простір сучасної культури.

Переконаність у важливості філософського осмислення музики її виконавцями та викладачами зобов'язує автора поставити за мету експонування

власного досвіду впровадження філософії музики в систему фахової підготовки вчителя музики, конкретизацію світоглядного потенціалу зазначеного курсу та висвітлення дидактичних основ його викладання.

Слід зазначити, що палітра сучасних філософських поглядів на музику – це територія розгорнутих у часі наполегливих пошуків її природи, сутності та функціональних можливостей. Музика експлікується як спосіб людського спілкування (М. С. Каган), як відкритий символ (С. Лангер), як предмет логіки (О. Ф. Лосєв), як світ людини (В. К. Суханцева), як вид мистецтва (В. М. Холопова). На шпальтах наукових видань періодично з'являються змістовні розвідки, що висвітлюють причини та наслідки постмодерних трансформацій філософсько-музичної епістемі (О. К. Бурова) [1], визначають цінність музики як субстанції та способу аксіологічної взаємодії людини зі світом (Г. Г. Коломієць) [4]; осмислюють основи метафеноменології музики (О. В. Рябініна) [6], інтерпретують генезові структури музичного способу освоєння світу (В. К. Суханцева) [7], конкретизують форми осягнення музичного буття (Ю. М. Холопов) [13].

Однак проблеми філософії музики як навчальної дисципліни активно не оприлюднюються, зміст та дидактичні основи викладання зазначеного курсу публічно не обговорюються. Філософія музики взагалі не входить до навчальних планів підготовки фахівця в системі музично-педагогічної освіти. Частковим виправданням вказаного недоліку може слугувати думка А. Шопенгауера, який стверджує, що практичне музикування – це вже філософія, «...несвідома метафізична вправа душі, яка не відає, що вона філософує» [15, 261]. Втішають також заяви філософських авторитетів про те, що філософія починається по той бік музики (Т. Мундт), а безпосереднє спілкування з музикою спонукає мислення до філософських узагальнень та відкриває перспективи філософського світобачення (Г. Гегель). За таких умов музикантам зайва не тільки «Філософія музики», але й «Філософія» взагалі. Між тим, очевидно, що музичній спільноті все ж доцільно сполучати практичне музикування з теоретичним використанням музики як камертона свідомої філософської рефлексії про світ. Тільки за таких умов можна сподіватися на функціональну повноту існування та щасливий розвиток сучасної драматичної історії Музики всупереч законам означеного жанру.

Необхідність впровадження філософії музики в систему фахової підготовки музиканта-педагога вже обґрунтовувалась автором на Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи» (Суми, 2003), Міжнародних наукових конференціях «Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку» (Київ–Суми, 2004, 2010). Професійна гідність провокує маніфестувати доцільність впровадження філософії музики в систему не тільки музично-педаго-

гічної, але й мистецької освіти взагалі. Не завадило б плекати наміри щодо поширення філософії музики у загальний освітній простір, адже теорія та практика музики вже входили до переліку обов'язкових для вивчення дисциплін. Ще в культурі античності разом з арифметикою, геометрією та астрономією музика допомагала людині піднятися від космосу, який сприймається почуттями, до вічно суцього космосу, який досягається тільки розумом, тобто пізнати «справжнє буття». Саме у цей час музика визначалась знаряддям пошуку Істини, тієї Істини, яку Платон називав «божественним поривом суцього» і яка для античного сприйняття означала «незабутнє» й «вічне» [5]. У Платонівську Академію не приймали того, хто був далекий від музики, адже в умовах світу як «гармонії сфер» такій людині було «...нічим ухопитися за філософію» [3, 170].

У світлі вищезазначеного на схвалення заслугоує спецкурс Московського державного університету, який ознайомлює своїх студентів з основами філософії музики; соціальними, національними, гендерними та політичними аспектами побутування музичного мистецтва; глобалізаційними, партикуляризаційними та сакральними особливостями мистецтва звуків; основними рисами музичного раціоналізму, ірраціоналізму, критицизму, екзистенціалізму, містицизму, музичної феноменології та музичної онтології (К. С. Шаров) [14].

Слід зазначити, що керуючись нагальним завданням оновлення змісту музично-педагогічної освіти, факультет мистецтв Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка включив курс «Філософія музики» у навчальний план підготовки фахівця за напрямом підготовки 020204 «Музичне мистецтво» (ОКР «магістр»). Як вибіркова дисципліна «Філософія музики» апробувалася на заключних етапах підготовки спеціаліста «вчителя музики та світової художньої культури». З метою методичного забезпечення курсу створено навчальний посібник для студентів та магістрантів факультетів мистецтв [12]. Однак на сьогодні філософія музики не входить до переліку рекомендованих МОНМС України навчальних дисциплін, тому її впровадження хоча б у систему музично-педагогічної освіти спонукає до подальшого пропагування та конкретизації теоретичних основ.

На нашу думку, філософія музики у своїй педагогічній інтерпретації має експонувати певні світоглядно-теоретичні системи, що пояснюють феномен художньо-звукової творчості та належать до різних культурно-історичних контекстів. У процесі вивчення дисципліни студенти зможуть цілісно досягнути музику в аспектах її сутності, природи, функцій, причин та наслідків історико-стильових змін, особливостей часової та звукової організації.

Авторський тематичний план навчальної дисципліни першочергово передбачає ознайомлення студентів з музичною естетикою античного світу. Виклад піфагорійської ідеї про «гармонію сфер», музично-числової структу-

ри космосу в натурфілософії Платона дозволяє експонувати античні погляди на природу звуку; розкрити функцію музичного звукоряду як масштабу для визначення параметрів світобудови та рівня узгодженості між елементами всесвіту; підкреслити античне усвідомлення гармонії як онтологічної та естетичної основи макро- і мікркосму.

Можливості музичного звукоряду як взірця для параметризації та структуризації універсального світового субстрату, роль музики в процесі усвідомлення та тлумачення принципу резонансу як наріжного принципу функціонування космосу доцільно проілюструвати на прикладі культури Стародавнього Китаю. При цьому компаративний аналіз західних та східних інтерпретацій музики дозволяє переконливо ілюструвати тотожність їх семантики.

Репрезентація музики в умовах теологічно-орієнтованої культури потребує посилання на асиміляцію культурою середньовіччя античних музично-космологічних ідей. Заслужують на увагу погляди на музику Макробія, Кассіодора, Аврелія Августина, а також Боеція, який поділяє музику на «світову» (гармонія небесних рухів та природних процесів), «людську» (гармонія душі, тіла і злагода між ними) та «інструментальну» (міметичне відтворення універсальної світової гармонії). Завдяки Боецію музику починають вважати наукою, яка проливає світло розуму на гармонію всесвіту.

Еволюція поглядів на природу музики та її функціональні можливості детермінує необхідність висвітлення причин та наслідків переходу музики з нормативно-ціннісної системи «наука» в нормативно-ціннісну систему «мистецтво». На межі XVII століття відбувається трансформація мислення, що тільки «причашалось», у мислення, що прагне пізнавати. Глибинні зміни механізмів свідомості обумовлюють деструкцію традиційних зв'язків музики з онтологічними та аксіологічними структурами світового порядку. «Світова» музика остаточно зникає з конструкції новочасового всесвіту. Екзистенційне відчуття самоцінності творчого акту, прорвавшись на понятійний рівень ще у просторі ренесансної думки, призводить до теоретичного обґрунтування уявлень про музику як про творчість. Як один із засобів людського самовиразу, «мова почуттів» (барочна теорія афектів), музика втрачає число та онтологічні конотації. За таких умов вона вже не може претендувати на універсальність своїх законів та зберігати статус джерела інформації про будову світу, тому з «музики-науки» перетворюється на «музику-мистецтво».

Естетика романтизму трактує музику як форму самооб'єктивації душі (К. Зольгер, І. Шайбе, Г. Гегель), як чуттєвий образ внутрішніх почуттів (Й. Гьоррес), як мистецтво внутрішніх розумових коливань, що втілює вібрації самосвідомості (Т. Мундт). Екстраполяція результатів самоаналізу на навколишній світ створює образ світу-гармонії. Ідея паневфонії – музики у кожному звуці (І. Гердер), образ Еолової арфи всесвіту (С. Кольрідж), бачення

світу як результату вібрації однієї безмежної струни (Й. Ріттер), проголошення музичних пропорцій основними співвідношеннями природи (Ф. Новаліс), філософське обґрунтування правомірності музично-космологічних кореляцій (Ф. Шеллінг), ототожнення структури всесвіту та звуко-музичного континууму (А. Ф. фон Тітус) дозволяють романтизму проголосити себе спадкоємцем піфагорійської традиції.

Дефініція музики як результату самовиразу відкриває можливість для використання її як засобу самопізнання. Ставлення до музики як до унікальної форми несвідомої об'єктивації людиною глибинної сутності світу перетворює музику на джерело інформації про граничні підвалини світу – «світову волю» (А. Шопенгауер). Інтерпретація музики як несвідомої об'єктивації соціальних імпульсів дозволяє вивчати за її допомогою латентні тенденції розвитку суспільства та моделювати світоглядні засади «іншого» соціального світу – «світу свободи» (Т. Адорно).

Численні світоглядні концепції, що експонують за допомогою музичних категорій універсальну картину світу, є результатом активного використання музики як моделі світобудови [10]. За цих умов очевидно, що вивчення музики у просторі культури стає вивченням світу в аспекті його культурного існування, тобто з боку того, чим цей світ є для людини, яким сенсом він для неї сповнений.

Філософія музики дозволяє переконливо довести, що у смисловому просторі культури музика як сукупність звуків-явищ функціонує ще й як сукупність звуків-символів, які містять унікальну інформацію про усталені зв'язки і принципи будови глобального, соціального та індивідуального рівнів буття. Музичні категорії інваріантно використовуються в процесі формування та репрезентації картини світу, набуваючи онтологічних, соціальних та антропологічних вимірів [8; 11].

Важливо зазначити, що редукція людиною надскладного внутрішнього та зовнішнього світу до простоти музичного звукоряду і гармонії дозволила їй конкретизувати власні уявлення про всесвіт; генералізувати та репрезентувати принцип гармонії як фундаментальний принцип світобудови; впорядкувати внутрішній світ за законами звуко-космосу; декларувати гармонію між людиною і світом як життєво-необхідну умову їх існування. Зразки «світоустрійних гармоній» особливо актуальні сьогодні, коли врівноважена констатація «тут і тепер» існуючої гармонії світу трансформувалась у захоплення мрією про світ-гармонію на тлі світу-конгломерату, який обумовлює дисгармонічність своїх елементів неблагополуччя та страждання людини.

Очевидно, що педагогічне спрямування філософії музики у освітньому просторі вимагає активного повернення ідей позитивної єдності до активів смислотворчих фондів. Заідеологізованість, політизація та національна

обмеженість має поступитися місцем універсальним аксіологічним системам, полікультурним зв'язкам, вагомим інваріантним ідеям, які мають багатовікову традицію побутування в культурі та об'єднують людство.

Слід зазначити, що увага до парадигми «світової гармонії» спостерігається також у контексті сучасної європейської педагогічної думки. Наприклад, спецкурс «Музика і космос» (Blockseminar Musik und Kosmos) у навчальних планах підготовки магістрів Гумбольт-університету (Німеччина) передбачає вивчення таких розгорнутих світоустрійних теорій, як «Універсальна гармонія» М. Мерсена, «Світовий монохорд» Р. Флада, «Універсальна музика» Й. Кірхера, «Гармонія світу» Й. Кеплера. Тематика рефератів охоплює широкий діапазон культурно-історичних контекстів: від пропорційності і формули світів у Піфагора та Платона («Proportionalität und Weltenformel. Mythen, Zeremonien, Theoreme der Pythagoreer – und ihre Rezeption bei Platon») до музики як еквіваленту світової волі та світу як «втіленої музики» у А. Шопенгауера («Die Welt als Musik und Vorstellung. Arthur Schopenhauers») [16].

Європейський приклад спонукає до більш активного залучення важливих світоглядних ідей у простір вітчизняної музично-педагогічної освіти. Зазначений педагогічний азимут філософії музики сприятиме формуванню у суб'єктів навчання як фахових, так і світоглядних та полікультурних компетенцій. У своєму аксіологічному вимірі зміст філософії музики дозволяє не тільки висвітлювати ієрархію смислів і цінностей у різних культурно-історичних контекстах, але й формувати ту аксіологічну систему, що сприятиме єдності людства.

Результати теоретичної роботи над змістом та принципами побудови курсу «Філософія музики», а також практичний досвід його викладання дозволяють стверджувати, що впровадження філософії музики в систему музично-педагогічної освіти є важливою складовою фахової підготовки та особистісного зростання музиканта-педагога. Інтеграційний потенціал курсу дозволяє узагальнити знання студентів на музично-теоретичному, музично-історичному та світоглядному рівнях [9]. Узагальнення знань про природу музики та її функції в культурі слугує формуванню спеціаліста, який свідомо використовуватиме функціональні можливості музичного мистецтва: пропагуватиме музику як дієвий засіб семантизації світу, гармонізації соціуму та позитивної комунікації людини і природи.

Головним дидактичним принципом педагогічної інтерпретації філософсько-музичної епістеми має стати концепт діалогу. Діалог різних світоглядних парадигм успішно сприятиме досягненню головної мети філософської освіти: розбудові «онтології індивідуальності» на основі актуалізації свідомого самовизначення студента у «горизонті» граничних смисложиттєвих цінностей (В. Даренський).

Педагогічний азимут філософії музики – це напрям її розвитку в освітньому просторі. Визначальною точкою виміру педагогічного спрямування для філософії музики має стати Людина – Особистість, що вивчає, створює і сприймає музику як акустичну голограму всесвіту і власної душі, як спосіб самовиразу і засіб спілкування та самопізнання. Саме навколо Людини сучасна мистецька освіта має уточнювати координати смисложиттєвих цінностей та окреслювати толерантні і гуманістичні світоглядні горизонти.

Як навчальна дисципліна «Філософія музики» потребує подальшого вдосконалення змісту та методики викладання. Однак більш складним та вагомим є завдання адептів філософії Музики. Колективними зусиллями науковцям необхідно уточнити природу однієї з найзагадковіших сфер людської діяльності, де вібраційні зв'язки універсуму перетворюються на відчутні акустичні коливання, а звуко-інтонація та організований час кодують інформацію про глибини людської душі та універсальні закони світобудови.

Література:

1. Бурова О. К. Постмодерністские трансформации философско-музыкальной эпистемы / О. К. Бурова. // Философские перипетии. – Харьков : ХДУ, 1998. – С. 83–87.
2. Даренський В. Діалог світоглядних парадигм як принцип викладання філософії у системі вищої освіти / Віталій Даренський. // Філософія освіти, 2008. – № 1-2 (7). – С. 297–308.
3. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Ред. и вступ. ст. А.Ф.Лосева. – М. : Мысль, 1986. – 571 с.
4. Коломієць Г. Г. Про концепцію цінності музики як субстанції і музики як способу ціннісної взаємодії людини зі світом / Г. Г.Коломієць. // Часопис Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського : Науковий журнал. – 2009. – № 1 (2) – С. 104–113.
5. Платон. Кратил 421 b // Платон. Собрание сочинений в 4-х т., Т.1. – М. : Мысль, 1990. – 360 с.
6. Рябинина Е. В. Основания метафеноменологии музыки. Метафизика музыки: проблема метода / Е. В. Рябинина. // Философские перипетии. – Харьков : ХДУ, 1998. – С.256–267.
7. Суханцева В. К. Музыка как мир человека. От идеи вселенной – к философии музыки / Суханцева В. К. – К.: Факт, 2000. – 176 с.
8. Тарапата-Бильченко Л. Г. «Гармония мира» как мировоззренческая парадигма (о роли музыки в процессе семантизации мира) / Лидия Тарапата-Бильченко. // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції : Збірник наукових праць. – Суми-Київ : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. – С. 311–319.

9. Тарапата-Більченко Л. Г. Інтеграційний потенціал філософії музики у фаховій підготовці музиканта-педагога / Л. Г. Тарапата-Більченко. // Теоретичні питання культури, освіти, виховання: Збірник наукових праць. Випуск 32. – К. : Вид. центр КНДУ, 2007. – С. 194–196.
10. Тарапата Л. Г. Музика як модель світобудови (досвід культурологічного дослідження) : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія і філософія культури» / Л. Г. Тарапата. – Харків, 1998. – 18 с.
11. Тарапата Л. Г. Світ у масштабі звукоряду: семантичний простір музично-космологічної ідеї / Л. Г. Тарапата. // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання : Збірник наукових праць. – Суми : Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2002. – С. 32–38.
12. Тарапата-Більченко Л. Г. Філософія музики : навчально-методичний посібник для студентів та магістрантів факультету мистецтв / Л. Г. Тарапата-Більченко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. – 76 с.
13. Холопов Ю. Н. О формах постижения музыкального бытия / Ю. Н. Холопов. // Вопросы философии, 1993. – №4. – С. 106–121.
14. Шаров К. С. Философия музыки / Программа спецкурса для студентов МГУ. – М. : МГУ, 2002. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: philos.msu.ru
15. Шопенгауер А. Мир как воля и представление / Артур Шопенгауер. // Собр. соч. в 5т. Т.1. – М.: Московский клуб, 1992. – 395 с.
16. Blockseminar «Musik und Kosmos» in Humbolt-Universitet. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.muwi.hu-berlin.de/.../kommentiertes-vorlesungsverzeichnis-sommersemester-2010.

Лидия Тарапата-Бильченко. Педагогический азимут и мировоззренческие горизонты философии музыки.

Статья экспонирует авторский опыт внедрения философии музыки в систему музыкально-педагогического образования, конкретизирует мировоззренческий потенциал философско-музыкальной эпистемы и дидактические основы ее педагогической интерпретации.

Ключевые слова: музыка, музыкальное искусство, музыкальное образование, философия музыки, философско-музыкальная эпистема.

Lidija Tarapata-Bilchenko. Pedagogical Azimuth and World-view Horizons of Philosophy of Music.

The article exposes author's implementation experience of philosophy of music into musical pedagogical education system. The author concretizes the world-view potential of music-philosophy episteme and didactical basics of its pedagogical interpretation.

Keywords: music, musician art, musical education, philosophy of music, music-philosophy episteme.